

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D. P.B.
Coll. No. 461

Title Karma pradipa

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 461 Subject : Dharma sāstre

Title : Karma pradīpa

Author : — Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : V.S. 3989

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 8.1" by 3.6" Extent : 45 fol.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks :

क. ५

१

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ अथातो गोभिलोक्तानामन्येषां चैव कर्मणां॥
अस्पृष्टानां विधिं सम्यग्दर्शयिष्ये प्रदीप्तवत्॥ १॥ त्रिहृद्द्वंद्वं
कार्यं तं तु त्रयमधोवृतं॥ त्रिहृतं चोपवीतं स्यात्तस्यैकोऽग्रंथिरिष्य-
ते॥ २॥ पृष्ठवंशे च नाभ्यां च धृतं यद्विंदते कटिं॥ तद्वार्यमुपवीतं
स्यान्तातोऽं वनचोद्धृतं॥ ३॥ सदापवीतिना भाव्यं सदा वक्षशि-
खेन च॥ विशिखोऽपुपवीतश्च रत्नकरेति न तत्कृतं॥ ४॥ त्रिः प्रा-
श्यापो द्विरुन्मृज्यमुखमेतान्युपस्पृशेत्॥ अस्थिना साक्षिकेण

नाभिवक्षःशिरोऽंसकान्॥ ५॥ अंगुष्ठेन प्रदेशिन्या ब्राह्मणं चैव मुप-
स्पृशेत्॥ अंगुष्ठानां भिक्षाभ्यां च चक्षुःश्रोत्रं पुनः पुनः॥ ६॥ कनि-
ष्ठं गुष्ठयोर्नाभिं हृदयं तु तलेन वै॥ सर्वाभिस्तु शिरः पश्चाद्वाह्वो-
रग्रं स्पृशेत्॥ ७॥ यत्रोपदिश्यते कर्म कर्तुं रंगं न तच्छते॥ द-
क्षिणस्तत्र विज्ञेयः कर्मणां पारगः करः॥ ८॥ यत्र दिङ्मो न
स्यात्तज्जपहोमादिकर्मसु॥ तिष्ठः स्तत्र दिशः प्रोक्ता ऐं ३ सोम्या
पराजिता॥ ९॥ तिष्ठन्नासीनः प्रहोवानियमो यत्र नेह शः॥ तदा
सीनेन कर्तव्यं न प्रह्वेण न तिष्ठता॥ १०॥ गोरीपद्माशचीमेधा

क. प्र
१

सावित्री विजयाजया ॥ देवसेनास्वधा स्वाहमातरो लोकमात
रः ॥ ११ ॥ धृतिस्तथा तुष्टिरात्मदेवतया सह ॥ गणेशेनाधि
काद्येतावद्वैदो पूज्याश्चतुर्दश ॥ १२ ॥ कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः स
गणाधिपाः पूजनीयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयंति ताः ॥ १३ ॥ प्र
तिमासु च शुभासु लिखित्वा वापटादिषु ॥ अपि वास्तपुंजेषु नै
वैद्यैश्च पृथग्विधैः ॥ १४ ॥ कुड्यलगावसोर्द्धारां सप्तधारां ब्रूते न तु
कारयेत्पंचधारां वानातिनीचानचोद्धितां ॥ १५ ॥ आयुष्याणि च

शांत्यर्थं जप्त्वा तत्र समाहितः ॥ षड्भ्यः पितृभ्यस्तदनुभक्त्या
श्राद्धमुपक्रमेत् ॥ १६ ॥ अनिष्टा तु पितृंश्चाद्धेन कुर्यात्कर्म वैदिकं ॥
तत्रापि मातरः पूर्वपूजनीयाः प्रयत्नतः ॥ १७ ॥ वसिष्ठोक्तो विधिः क
र्त्तव्योऽष्टव्यो न निरामिषः ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि विशेषं ब्रूह्या भ
वेत् ॥ १८ ॥ ॥ १ ॥ प्रातरामंत्रिता चिप्रा न्युग्मानुभयतस्तथा ॥ उप
वेश्य कुशान्दद्याद्दुर्नैव हि पाणिना ॥ २ ॥ हरिताय ज्ञिया हर्मा
पीतकाः पाकयज्ञिकाः ॥ समूलाः पितृदेवत्याः कल्माषा वैश्वदे
विकाः ॥ ३ ॥ हरिता वै सपिंजराः शुक्लास्निग्धाः समाहिताः ॥

क.प्र.

३

रत्निमात्राः प्रमाणेन पितृतीर्थेन संस्कृताः ॥ ३ ॥ पिंडार्थं ये स्त
तादर्भास्तर्पणार्थं तथैव च ॥ ४ ॥ देहिणं पातयेज्जानु देवान्परिचरन्सदा ॥ पातयेदित
रज्जानु पितृन्परिचरन्पि ॥ ५ ॥ निपातो न हि स व्यस्य जानु नो
विद्यते क्वचित् ॥ सदा परिचरेत्कृत्वा पितृ न प्यत्र देववत् ॥ ६ ॥
पितृभ्य इति दत्तेषु पवैश्यकुशेषु तान् ॥ गोत्रनामभिरामं च
पितृ नर्धं प्रदापयेत् ॥ ७ ॥ नात्रापि सव्यकरणं न पित्र्यं तीर्थं मि

३

ष्यते ॥ पात्राणां पूरणं दीति देवे नैव हि कारयेत् ॥ ८ ॥ ज्येष्ठोत्तरक
रान्पुण्यमान्कराग्रपवित्रकान् कृत्वा र्धं संप्रदाव्यं नैकैकस्या
त्र दीयते ॥ ९ ॥ अनंतरं गर्भिणः सायं कौशं द्विदलमेव च ॥ प्रादेशमात्रं
विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्रचित् ॥ १० ॥ एतदेव हि पिंजूलालक्षणं समुदा
हृतं ॥ अष्टपस्योत्पवनार्थं यत्तदप्येतावदेव तु ॥ ११ ॥ एतत्प्रमाणमे
वैकैकौशीमेवार्द्रमंजरी ॥ शुष्कं वाशीर्णं कुसुमां पिंजूलीं परिच
क्षते ॥ १२ ॥ पित्र्यमंत्रानुद्धारं आत्मा लं भेधमक्षणे ॥ अधोवायुस

क. ३

४

मुसर्गे प्रहासे नृतभाषणे ॥ मार्जारमूषकस्य शिआकुष्ठे कोधसंभवे । नि
मित्ते घेसु सर्वेषु कर्मकुर्वन् पस्पृशेत् ॥ १४ ॥ ॥ २ ॥ अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता
विद्वद्भिः कर्मकारिणः ॥ अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथा क्रिया
॥ १ ॥ स्वशाखाश्रयमुत्सृज्य परशाखाश्रयं च यः ॥ कर्तुमिच्छति दुर्मधा
मोघं ततस्त्वेष्टितं ॥ २ ॥ यन्नाम्ना तः स्वशाखायां परोक्तमविरोधिव
विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् ॥ ३ ॥ प्रवृत्ता मन्यथा कुर्याद्य
दिमोहात्कथंचन ॥ यतस्तदन्यथाभूतं तत एव समापयेत् ॥ ४ ॥ समाप्ते
यदि जानीयान्मये तदयथा कृतं ॥ तावदेव पुनः कुर्यान्नादृष्टिः सर्वक

४

र्मणः ॥ ५ ॥ प्रधानस्या क्रियायत्र सांगंतक्रियते पुनः ॥ तदंगस्या क्रि
यायां तु नादृष्टिर्नैव तत्क्रिया ॥ ६ ॥ मधुमधितियस्तत्र त्रिजपो शिबु
मिच्छतां ॥ गायत्र्यनंतरः सोत्रमधुमं त्रिविवर्जितः ॥ ७ ॥ नचाश्नसु
जपेदत्र कदाचित्पितृसंहितां ॥ अन्य एव जपः कार्यः सोमसामा
दिकः शुभः ॥ ८ ॥ यस्तत्र प्रकरोन्नस्य तिलवद्यववत्तथा ॥ उच्छिष्टसन्नि
धौ सोत्रं तत्तेषु विपरीतकः ॥ ९ ॥ संपन्नमिति तत्सास्थप्रश्नस्थाने वि
धीयते ॥ सुसंपन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ १० ॥ प्रागग्रे ध्येयद
र्भे ध्याद्यमामं च पूर्ववत् ॥ अपाक्षेपे नूले देशे च ने निश्चेति पात्रतः ॥ ११ ॥

क.प्र.

५

द्वितीयंच तृतीयंच मध्यदेशाय देशयोः॥ माता महप्रभृतीः स्त्वतेषा
मेव वामतः॥ १२॥ सर्वस्मादन्नमुद्धृत्य व्यंजने रूपसिच्य च॥ संयोज्य
यवकर्कधुदधिभिः प्राक्कुर्वस्ततः॥ १३॥ अ वने जनवपिंडान् दत्वा
बित्त्वप्रमाणकान्॥ तत्पानक्षालनेनाथ पुनरप्यवने जयेत्॥ १४॥
उत्तरोत्तरदानेन पिंडानामुत्तरोत्तरः॥ भवेदधश्चाधराणामधश्चा
द्वकर्मणि॥ १॥ तस्माद्विष्टेषु सर्वेषु वृद्धिमश्चितरेषु च॥ मूलमध्या
यदेशेऽप्रीषसक्तोऽनिर्वपेत्॥ २॥ गंधादीनि क्षिपेत्तद्वीतत आचा
मये द्विजान्॥ अन्यत्राप्येव स्याद्यवादिरहिते विधिः॥ ३॥ दक्षि

५

णाप्रवणे देशे दक्षिणाभिमुखस्य च॥ दक्षिणाग्रेषु दर्भेष्वन्यत्र विधिः स्मृ
तः॥ ४॥ अथाग्रभूमिमासिंचेत्सुसं प्रोक्षितमस्त्विति॥ शिवा आपः संत्वि
तिचयुग्माने वोदकेन च॥ ५॥ सोमनस्यमस्त्विति च पुष्पदानमनंतरं
अक्षतंचारिष्टं चास्त्वित्यक्षतान् प्रतिपादयेत्॥ ६॥ अक्षय्योदकदानं
तर्पणं निवदिष्यते॥ पक्षौवनित्यंतर्कुर्यान्नचतुर्थ्या कदाचन॥ ७॥ अर्घ्य
योदके चैव पिंडदाने वने जने॥ तत्र स्पृशेत्तद्विज्ञः स्यात्स्वधावाचन
एव च॥ ८॥ प्रार्थनासु प्रतिप्रोक्ते सर्वस्वेव द्विजोत्तमेऽपि वित्रांतर्हितान्
पिंडान् सिंचेदुत्तानपात्रकृतं॥ ९॥ युग्माने वस्त्विति वाचां गुष्ठप्रग्रहः

क. अ.

६

सदा कृत्वा धुर्यस्वपित्रस्य प्रणम्यानुज्जेततः ॥१०॥ एष आद्वि
भिः कर्तुं उक्तः संक्षेपतो मया ॥ ये विदंति न मुद्यन्ति आद्वि कर्म सुते क
वत् ॥११॥ इदं शास्त्रं च गृह्यं च परिसंख्यानमेव च ॥ वसिष्ठोक्तं च यो वे
द स आद्वि वेदनेतरः ॥१२॥ ॥१४॥ असकृद्यानिकर्माणि क्रिये र
न कर्मकारिभिः ॥ प्रतिप्रयोगेनैतास्तुः मातरः आद्विमेव च ॥१॥ आ
धाने होमयोश्चैव वैश्वदेवे तथैव च ॥ बलिकर्मणि दर्शे च पौर्णमा
से तथैव च ॥२॥ नवयज्ञे च यज्ञज्ञावदत्येवं मनीषिणः ॥ एकमे

६

व भवेद्वाद्विमेतेषु न पृथक् पृथक् ॥३॥ नाष्टका सुभवेद्वाद्वि न आद्वि
द्विमिष्यते ॥ न सोष्यंती जात कर्म प्रोषिता गमकैर्मसु ॥४॥ विवाहा
दिः कर्मगणो य उक्तो मर्माधानपुंसवनांतः ॥ विवाहादविकमेवात्र
कुर्याद्वाद्विनादौ कर्मणः कर्मणः स्यात् ॥५॥ प्रदोषे आद्विमेकं स्या
त्तर्गो निष्कालप्रवेशयोः ॥ न आद्वि युज्यते कर्तुं प्रथमे पुष्टिकर्मणि ॥६॥
हलाभियोगादिषु तुषड् कुर्यात्पृथक् पृथक् ॥ प्रतिप्रयोगमप्येषामा
दावे कर्तुं कास्येत् ॥७॥ बृहत्यात्र क्षुद्रपशुस्वस्त्यर्थं परिविष्यतोः

कप्र

७

सूर्ये होः कर्मणीयेतु तयोः प्राद्वं न विद्यते ॥ ८ ॥ न दशाग्रं थिके नैव दष्ट
कर्मणि ॥ कृमिदष्ट विकिर्गायां नैव शेषेषु विद्यते ॥ ९ ॥ गणशः क्रिय
मणेषु मातृभ्यः पूजनं सकृत् ॥ सकृद्देव भवेद्वा द्वादशमादौ न पृथगा
दि ॥ १० ॥ यत्र यत्र भवेद्वा द्वादशं तत्र तत्र च मातरः ॥ प्रासंगिकमिदं प्रोक्तं
मतः प्रकृतमुच्यते ॥ ११ ॥ ॥ ५ ॥ आधानकालाये प्रोक्तास्तथायाश्चा
ति योनयः ॥ तदाश्रयोऽग्निमादध्यादग्निमानग्रजो यदि ॥ १ ॥ दाराधि
रामनाधानेयः कुर्यादग्रजोऽग्निमः ॥ परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु ॥

७

मितः पश्चाद्दुदगग्रमथापरं ॥ न्यसेत्परिधिं मन्यश्चेद्दुदगग्रसपर्वतः ॥
॥ २० ॥ यथोक्तवस्त्वसंपत्तौ याह्यं तदनुकारियत् ॥ यवानामिव गोधूमा
व्रीहिणामिव शालयः ॥ २१ ॥ ॥ ५ ॥ पिंडान्वाहार्यके प्राद्वं क्षीणे राजनिश
स्यते ॥ वासस्य तुरीये शोनाति संध्या समीपतः ॥ १ ॥ यदा चतुर्दशीयामं
तुरीयमनु पूरयेत् ॥ अमावास्या क्षीयमाणा तदैव प्राद्वं मिष्यते ॥ २ ॥ यदु
क्तं यदहस्त्वेव दर्शनं नैति चंद्रमाः ॥ अनयापेक्षया ज्ञेयं क्षीणे राजनि
चेत्यपि ॥ ३ ॥ यत्रोक्तं दृश्यमाने पितृ चतुर्दश्यपेक्षया ॥ अमावास्या प्रती
क्षेद्वा तदंते वापि निर्वपेत् ॥ ४ ॥ अष्टमे शो चतुर्दश्याः क्षीणे भवति चंद्र

क प्र

२२

माः॥ अमावास्याष्टमेशेचपुनः किल भवेदणुः॥५॥ आयहाय एवमावस्या
तथाज्येष्ठस्यथाभवेत्॥ विशेषमस्यांब्रुवते चंद्रचारविदोजनाः॥६॥ अत्रे
दुराद्येचहरेवतिष्ठेत्तच्चतुर्थभागोनकलावशिष्टः॥ तदंत एवक्षयमेति
कस्मै एवं ज्योतिश्चक्रविदो वदंति॥७॥ यस्मिन् न द्वे द्वादशे कश्चयव्यस्त
स्मिः॥ स्तृतीयापरे दृश्यो नित्यतोपजायते एवं चारं चंद्रमसो विदित्वाक्षी
णेतस्मिन्तपरा ह्ये च दद्यात्॥८॥ स मिश्राया चतुर्दश्या अमावास्या भवे
त्कचित्॥ स्वर्वितोतां विदुः केचिद्गता धामिति चापरे॥९॥ वर्द्धमाना ममा
वस्यां लभेच्चैदपरे हति॥ यामाः स्त्री न भिकान्वापि पितृयज्ञस्ततो भवेत्॥१०॥

२२

पक्षादावेव कुर्वीत सदा पक्षादिकं च सं॥ पूर्वाह्ने एव कुर्वेति विदेष्यन्ते मनीषि
णः॥११॥॥६॥ सपितुः पितृकृत्ये अधिकारो न विद्यते॥ न जीवंतमतिक्रम्य
किंचिदद्यादिति श्रुतिः॥१॥ पितामहे धियति वापितुः प्रेतस्य निर्वपेत्॥ पि
तुस्तस्य च वृत्तस्य जीवे चैत्रपितामहः॥२॥ पितुः पितुः पितुश्चैव तस्या
पिपितुरेव च॥ कुर्यात्पिंडत्रयं यस्य सः स्थितः प्रपितामहः॥३॥ जीवंत
मतिदद्याद्वा प्रेतायां चोदके द्विजः॥ पितुः पितृभ्यो वा दद्यात्सपितेत्यपरा
श्रुतिः॥४॥ पितामहपितुः पश्चात्पुत्रं च त्वं यदि गच्छति पोत्रेणैकादशाहा
दिकं तव्यः॥ आदशोऽंशः॥५॥ नेतत्पोत्रेण कर्तव्यं पुत्रवांश्चेत्पितामहः

क. प्र
२३

पितुः सपिंडतां कृत्वा कुर्यान्मासानुगामिकं ॥६॥ अस्संस्कृतौ नमस्का
र्यौ पूर्वौ पोत्रप्रपोत्रकैः ॥ पितरं तत्र संस्कुर्यादितिकात्यायनो ब्रवीत् ॥७॥
पापिष्ठमपिशुद्धेन शुद्धं पापकृता पिवा ॥ पितामहेन पितरं संस्कुर्या
दिति निश्चयः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणादिह ते ताते पतिते संगवर्जिते ॥ व्युक्रमा
चमृतैर्देयं येभ्य एव ददात्यसौ ॥ ९ ॥ मातुः संपीडीकरणं पितामह्याः
सहोदितं ॥ यथाक्ते नैव कल्पेन पुत्रिकायानचे सुतः ॥ १० ॥ न यो विद्वा
पथगदद्यादवसानदिनादृते ॥ स्वभर्तृपिंडमात्राभ्यस्तिरासां यतः
स्मृता ॥ ११ ॥ मातुः प्रथमतः पिंडं निर्वपेत्पुत्रिका सुतः ॥ द्वितीयं तु पि

२३

तुः स्तरास्त्रितीयं तु पितुः पितुः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ पुरतो यात्मनः कर्षुः सा पूर्वा
परिकीर्त्यते मध्यमा दक्षिणे नास्यास्तदक्षिरणत उत्तमा ॥ ८ ॥ वाद्यं हि
दिङ्मुखं वांतास्ताः कार्यसिद्धिं गुलांतराः ॥ तीक्ष्णं तायवमध्याश्रममध्यं
नावमिवोत्क्रेत ॥ ९ ॥ शंकुं श्वरं वांतिरः कार्यैरजतेन विभूषितः ॥ शंकु
श्चैवोपवेशश्च द्वादशांगुल इष्यते ॥ १० ॥ अग्न्याशयेः कुशैः कार्यं कर्षूणां
स्तरणं घनैः ॥ दक्षिणां तां तदग्रे स्तुपित्यज्ञे परिस्तरेत् ॥ ११ ॥ स्थगरं
सुरभिज्ञेयं चंदनादिविलेपनं ॥ सोवीरां जनमित्युक्तं पिजूलीनां यदं
जनं ॥ १२ ॥ स्वस्तरे सर्वमासाद्य यथायदुपयुज्यते ॥ देवपूर्वं ततः श्राद्ध

क-प्र
२४

३ गंधोदकं तु दातव्यं सन्निकर्षक्रमेण तु ॥ ८ ॥ आसुरेण तु पात्रेण यस्तु दद्यात्तिलोदकं ॥
मलरं शुचिरां भवेत् ॥ ९ ॥ आसनाद्यर्चपर्यंतं वसिष्ठेन यथे रितं ॥ कृत्वा क
र्माथ पात्रेषूक्तं दद्यात्तिलोदकं ॥ १० ॥ तूष्णीं पृथग्पोदत्वामंत्रेण तु तिलोद
कं ॥ ११ ॥ पतरस्तस्य नाशनेति दशवर्षाणि पंच च ॥ १२ ॥ कुलालचक्रनिष्पन्नमा
सुरं मृत्युं स्मृतं ॥ तदेव हस्तव्रटितं स्थाल्यादिदैविकं भवेत् ॥ १३ ॥ गंधा
न् ब्राह्मणसत्कृत्वा पुष्पाण्युत्तु भवानि च ॥ धूपं चैवानुपूर्व्येण भो कुर्या
दनंतरं ॥ १४ ॥ अग्नौ करणहोमश्च कर्त्तव्य उपवीतिना ॥ प्राङ्मुखेनैव दे
वभ्योजुहोतीति श्रुतिश्रुतेः ॥ १५ ॥ अपसवेन वा कार्योदक्षिणाभिमुखेन
च ॥ निरूप्य हविरन्यस्मान्न्यस्मेन हि हूयते ॥ १६ ॥ स्वाहा कुर्यान्न चात्रा

२४

तेन चैव जुह्याद्विः स्वाहाकारेण हत्वा भौपश्चामंत्राः समापयेत्
॥ १७ ॥ पित्रेयः पंक्तिमूर्धन्यस्तस्य पाणावनश्मिमान् ॥ हत्वा मंत्रवदन्ये
षां तूष्णीं पात्रेषु निक्षिपेत् ॥ १८ ॥ नो कुर्याद्वोममंत्राणां पृथगादिषु कुत्र
चित् ॥ अन्येषां वा विकृष्टानां कालेनाचमनादिना ॥ १९ ॥ सव्येन पाणि
नेत्येवं यदत्र समुद्धारितं ॥ परिग्रहणमात्रं तस्य स्यादिशतिव्रतं ॥ २० ॥
पिंजूत्याद्यभिसंगृह्य दक्षिणेनेतरात्करात् ॥ अन्वारभ्य च सव्येन क
र्यादुल्लेखनादिकं ॥ २१ ॥ यावदर्थमुपादाय हविषोर्भकमर्भकं ॥ चरुणा
सहसन्नीयपिंडान् दातुमुपक्रमेत् ॥ २२ ॥ पितुरुत्तरकर्षः शोमध्वमेव

क. प्र.
२५

धमस्य तु ॥ दक्षिणे तत्पि तु श्वैव पिंडान् पर्वणि निर्वपेत् ॥ २० ॥ चाममा
वर्तनं केचिदुदगतं प्रचक्षते ॥ सर्वं गौतमशांडिल्योशांडिल्याय न एव
चा ॥ २१ ॥ आहत्य प्राणमायम्य पितृन् ध्यायन् यथार्थतः ॥ जपः स्तेने
वचाहत्य ततः प्राणं प्रमोचयेत् ॥ २२ ॥ शाकं च फाल्गुनाष्टम्याः स्वयं
पत्न्यपि वापयेत् ॥ यस्तु शाकादिहोमश्च कार्यो पूषाष्टकावृता ॥ २३ ॥ अ
न्यष्टकं मध्यमायामिति गोभिलगौतमौ ॥ वार्कं च वृद्धिश्च सर्वास्तु कौ
शमेनेष्टकसु च ॥ २४ ॥ स्थालीपाकं पशुस्थाने कुर्याद्यद्यानुकल्पिकं
अपयेत् ॥ सवसायास्तरुणागोः पयस्पु ॥ २५ ॥ ८ ॥ सायमादि

२५

प्रातरंते मेकं कर्म प्रचक्षते ॥ दर्शानं पौर्णमासाद्येकमेव मनीषिणः ॥ १ ॥
उर्ध्वपूर्णहृतेर्दशः पौर्णमासोपि चाग्रिमः ॥ आय आयातिसहोतव्यः स ए
वादि रिति श्रुतेः ॥ २ ॥ उर्ध्वपूर्णहृते कुर्यात्सायं होमादनंतरं ॥ वैश्वदेवं
तुपाकांते बलिकर्म समञ्चितं ॥ ३ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पथादभिरूपां
श्वशक्तितः ॥ यजमानस्ततोश्नीयादितिकात्यायनोऽब्रवीत् ॥ ४ ॥
वेवाहिकेनोर्कुर्वीत सयं प्रातस्त्वतं दितः ॥ चतुर्थी कर्म कृत्वैतदेत
च्छाद्यायनेर्मतं ॥ ५ ॥ उर्ध्वपूर्णहृते प्रातर्हवाताः सायमाहुतिः ॥ प्रा
तर्हमंततः कुर्यादेष एवोत्तराविधिः ॥ ६ ॥ पौर्णमासात्यये हव्यः होता

क. प्र.
२६

वायुर्दहर्भवेत् ॥ तदहर्जुह्यादेवममावास्यात्ययेपि च ॥ ७ ॥ अहय
मानेन शनः स्थेन येत्कालः समाहितः ॥ संपन्ने तु यथा तत्र हयवेतदि
होच्यते ॥ ८ ॥ अहताः परिसंख्याय पात्रे कृत्वा हृतीः सकृत् ॥ मंत्रेण वि
धिवद्बुद्धेवमेवापरा अपि ॥ ९ ॥ यत्र व्यासृतिभिर्होमः प्रायश्चित्तार्थ
को भवेत् ॥ चतस्रश्च विज्ञेयास्त्रीपाणिग्रहणग्रहणयथा ॥ १० ॥ अपि वा
ज्ञातमित्येषा प्राजापत्यापि वा हृतिः ॥ होतव्यस्त्रिविकल्पाय प्रायश्चि
तविधिः स्मृतः ॥ ११ ॥ यद्यग्निर्गन्तवान्येन संभवेदाहितः क्वचित् ॥ अ
ग्नये विविचय इति जुहुयाद्वा हृता हृतिः ॥ १२ ॥ अग्नये सुमते चैव जु

२६

हुयाद्द्वेद्युतेन चेत् ॥ अग्नश्च ये चैव जुहुयाच्चदुरग्निना ॥ १३ ॥ गृहदा
हानि नग्निस्तु यष्टव्यः क्षामवान् द्विजैः ॥ दावाग्निना च सः सर्गे ह
दयं यदि तप्यते ॥ १४ ॥ द्विर्भूतो यदि सः सृष्टेः सः सृष्टमुपशामये
त् ॥ असः सृष्टं जागरयेत् गिरिशोर्मैव मुक्तवान् ॥ १५ ॥ न स्वेप्ताव
न्यहोमस्यान्मुक्तैकां समिदा हृतिः ॥ रचगर्भसक्तियार्थं श्वयावन्ना
सौ प्रजायते ॥ १६ ॥ अग्निस्तु नाम धेयादो होमे सर्वत्र लौकिकः ॥ न
हि पित्रा समानीतः पुत्रस्य भवति क्वचित् ॥ १७ ॥ यस्याग्नावन्यहोमः
स्यात्स वैश्वानरदेव तं ॥ चरुं निरुप्य जुहुयात्प्रायश्चित्तं तु तस्य तदा ॥ १८

क.प्र.

२७

२१५

परेणोहते स्वार्थपरस्याग्नौहते स्वयं ॥ पितृयज्ञात्यये चैव वैश्वदेवद्वय
स्य च ॥ १२॥ अनिष्टानवयज्ञेन नवान्तप्राशनेन च ॥ भोजने पतितान्नस्य
चरुर्वैश्वानरो भवेत् ॥ २०॥ स्वपितृभ्यः पिता दद्यात् श्रुतसंस्कारकर्मसु
पिडा नोद्धृता तेषां तस्याभावे तु तत्क्रमात् ॥ २१॥ भूतप्रवाचने पत्नी
यद्यस्मिन्निहिता भवेत् ॥ रज्जोरोगादिना तत्र कथं कुर्वंतीत्याक्षिकाः ॥ २२॥
महानसेन्तेया कुर्यात्सर्वपांतां प्रवाचयेत् ॥ प्रणवाद्यपि वा कुर्यात्
कात्यायनवचो यथा ॥ २३॥ यज्ञवास्तुनि मुष्णां च स्तं वेद र्भ च द्यो तथा
दर्भसंख्यानविहिता विहारास्तरणेषु च ॥ २४॥ २॥ ॥ निक्षिप्य मिः स्वस

२७

रेषु परिकल्प्य विजं तथा ॥ प्रवसेत्कार्यवाञ्छिप्नो मृषे वनचिरं क्वचित्
॥ १॥ मनसानैत्यकं कर्म प्रवसन्तप्य तं दितः ॥ उपविश्य शुचिः सर्वयथा
कालमनुद्वेत् ॥ २॥ पत्न्या चाप्यवियोगिन्या शुश्रूष्योऽग्निर्विनीत
या ॥ सोभाग्यवित्तो वै धव्यकामया भर्तृभक्त्या ॥ या वास्याद्वीरसूरा
सामाज्ञा संपादनी प्रिया ॥ दक्षाप्रियं वदा शुभात्तामत्र विनियोज
येत् ॥ ४॥ दिनक्रमेण वा कर्म यथा ज्येष्ठः स्वशक्तितः ॥ विभज्य सह
वा कुर्यु र्यथा ज्ञानमशाद्य वत् ॥ ५॥ स्त्रीणां सोभाग्यतो ज्येष्ठं विद्य
यिव द्विजन्मनां ॥ न हि स्वल्पेन तपसा भर्ता तुष्यति योषितां ॥ ६॥ भर्तु

क.प्र
२८

रादेशवर्तिन्याययोमावहभिर्वर्तेः ॥ अग्निश्चतोषितोमुत्रसास्त्रीसौ
भाग्यमाप्नुयात् ॥ ७ ॥ श्रोत्रियं सुभगांगं चाग्निमग्निचितं तथा ॥ प्रातुरु
त्थाय यः पश्येदापञ्च सप्रमुच्यते ॥ ८ ॥ विनयावनतापिस्त्री भर्तुर्यादु
र्भगाभवेत् ॥ अमुत्रोमग्निमर्तुणामवज्ञाति कृतानया ॥ ९ ॥ अपिष्टु
र्भगामंत्यं न प्रमुक्तं तनासिकं ॥ प्रातस्तथाययः पश्येत् सकलेरुपयुज्य
ते ॥ १० ॥ पतिमुल्लब्धमोहात्स्त्रीकं कं न त रकं व्रजेत् ॥ कृष्णान्मानुष्यतां
प्राप्य किं किंदुःखं न पश्यति ॥ ११ ॥ पतिशुश्रूषयेव स्त्री सर्वलोकान्
समश्नुते ॥ दिवः पुनरिहायातासुखानामिव धिर्न वेत् ॥ १२ ॥ सदा रो

२८

न्यान्पुनर्दारां कथंचित्कारणांतरात् ॥ अथैष्टेदग्निमान्कर्तुं क
होमोऽस्य विधीयते ॥ १३ ॥ रेवग्रावेव भवेद्दोमो लौकिकेन कदाचन
नद्याहिताग्नेः स्वं कर्म लौकिके दो विधीयते ॥ १४ ॥ षडाहृतिक
मन्यतु जुह्वत्याश्रवदर्शनात् ॥ नद्यात्मनोर्थस्यान्नावतयाव
न्नपरिणीयते ॥ १५ ॥ पुरस्तात्त्रिविकल्पं यत्प्रायश्चित्तं मुदाहृतं त
त्षडाहृतिकं शिष्टैर्यज्ञविद्भिः प्रकीर्तितं ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ इतिक
र्मप्रदीपे द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥ ॥ असमक्षंतुदंपत्योर्हतिव्यं
नर्त्विगाद्देना ॥ द्वयोरप्यसमक्षं हि भवेदुत मनर्थकं ॥ १८ ॥ विहाया

कप्र

२९

श्रीं सभार्यश्चेत्सीमामुल्लंघ्य गच्छति ॥ होमकालात्यये तस्य पुनराधानमिष्यते ॥ २ ॥ अरण्योः क्षयनाशान्निदाहेष्वग्निः समाहितः ॥ पालयेदुपशान्तेस्मिन् पुनराधानमिष्यते ॥ ३ ॥ ज्येष्ठा चेद्ब्रह्मभार्यस्याऽतिचारेण गच्छति ॥ पुनराधानमत्रैकं इच्छेति न तु गौतमः ॥ ४ ॥ दाहयित्वाग्निभिर्भार्याः सहशीर्ष्वसः स्थिताः ॥ पात्रे श्वाथान्निमादध्यात्क्षतदारो विलुं वितः ॥ ५ ॥ एवं वृत्तां सवर्णस्त्री द्विजातिः पूर्वमारिणी दाहयेदग्निहोत्रेण यज्ञपात्रे श्वधर्मवित् ॥ ६ ॥ द्वितीयां चैव यः पत्नीं दाहे दैतानि काग्निभिः ॥ जीवंत्यां प्रथमायां तु ब्रह्मघ्नेन समाहितत्वात् ॥ ७ ॥

२९

मृतायां तु द्वितीयायां योऽग्निहोत्रं समुत्सृजेत् ॥ ब्रह्मोऽं तं विजानीयाच्च श्वकामा समुत्सृजेत् ॥ ८ ॥ मृतायामपि भार्यायां वैदिकाग्निं न हित्यजेत् ॥ उपाधिनापि तत्कर्म यावज्जीवः समापयेत् ॥ ९ ॥ रामोऽपि कृत्वा सोवर्णिं सीतां पत्नीयशस्विनीं ॥ ईजे यज्ञैर्बहुविधैः सह भ्रातृभिरच्युतः ॥ १० ॥ यो दाहेदग्निहोत्रेण स्वेन भार्यां कथं च न ॥ स स्त्री संपद्यते तेन भार्यां च ॥ ११ ॥ भार्यामरणमाप्नोति देशांतरगतापि वा अधिकारी भवेत्पुत्रो महापातकिनि द्विजे ॥ १२ ॥ मान्या चेन्म्रियते पूर्वभार्यापतिविमानिता ॥ त्रीणि जन्मानि साष्टं स्त्वं पुरुषः स्त्रीत्वमर्हति ॥ १३ ॥ पूर्ववयोनिः पूर्वावत् पुनराधानकर्मणि ॥ विशेषात्त्रागुपस्थानमाज्जाहृत्य

क. ५.
३०

कृतं तथा ॥ १४ ॥ कृत्वा व्याहृति होमांतमुपतिष्ठेत्तपावकं ॥ अध्यायः
केवलान्नैयः कस्ते जातिरमानसः ॥ १५ ॥ अग्निमीडेग्र आयाहिग्र आ
याहि वीतये ॥ तिस्रोऽग्निर्ज्योतिरित्यग्निं इतमनेष्टुडेति च ॥ १६ ॥ इत्यथा
वाहतीर्हत्वा यथाविध्यनुपूर्वशः पूर्णाहुत्यादिकं सर्वसम्यक् पूर्वव
दाचरेत् ॥ १७ ॥ अरण्ये रत्यमप्यंगं यवतिष्ठति पूर्वयोः ॥ नन्वावत्यु
नराधानमन्यारण्योर्विधीयते ॥ १८ ॥ विनष्टः सुकृस्तु वन्युत्सुप्र
त्यक्शालमुदर्चयिष्यति ॥ प्रत्यगग्रं च मुसलं प्रहरेज्जातवेदसि ॥ १९ ॥
स्य यं होमासमर्थस्य समीपमुपसर्पणं ॥ तत्राप्यशक्तस्य सतः शय

॥ ३०

नाञ्चोपवेशनं ॥ २० ॥ हुतायां सायमाहुत्यां दुर्वलश्चेद्गृहीभवेत् ॥ प्रातर्हो
मस्तद्देवस्याज्जीवेच्चैः पुनर्नवा ॥ २१ ॥ दुर्वलः स्नापयित्वा तः शुद्ध
चैलाभिसंवृतं ॥ दक्षिणाक्षिरसंभूमौ वर्हिष्मत्यां निवेशयेत् ॥ २२ ॥ हुते
नाभ्यक्तमात्राव्यसवस्त्रमुपवीतिनं ॥ चंदनोक्षितसर्वांगः सुम
नोभिर्विभूषयेत् ॥ २३ ॥ हरण्यशकलान्यस्य क्षित्वा छिद्रेषु सप्त
सु ॥ मुखे घृथाऽपि धायेन्न निर्हरेत् सुसुतादयः ॥ २४ ॥ आमपात्रे
न्नमादाय प्रेतमग्निपुरःसरं ॥ एकोऽनुगच्छेत्तस्यार्द्धमर्द्धपथ्युत्तर
जं रुचि ॥ २५ ॥ उर्ध्वमादहनं प्राप्त आसीदक्षिणमुखः ॥ सव्यं जान्वा

क. ३.
३१

च्यशनेकेः सलिलं पिंडदानवत् ॥ ७ ॥ अथ पुत्रादिरापुत्र्य कुर्यादा
रुचयं महत् ॥ भूपदेशे शुचौ युक्ते पश्चाच्चित्यादिलक्षणे ॥ ८ ॥ तत्रोत्त
नं निपात्ये नंदक्षिणाशिरसं मुखे ॥ आज्यपूर्णं स्तुचंदद्यादक्षिणाग्रं
नसिस्तुवं ॥ ९ ॥ पादयोरधरां प्राची मरणी मुरसी तरां ॥ पार्श्वयोः सूर्य
चमसं सवदक्षिणयोः क्रमात् ॥ १० ॥ मुसलेन सह न्युडो मंतरोर्वीरु
लूरवलं ॥ चात्रो वीली कमत्रे व मनश्च नयनो विभीः ॥ ११ ॥ अप सव्ये
नक्तुत्वे तद्वाग्यतः पितृदिग्मुखः ॥ अथाग्निं सव्यजान्वक्तो दद्याद्
क्षिणतः शनैः ॥ १२ ॥ अस्मात्त्वमधिजातो सित्वदयं जायतां पुनः ॥ अ

सौ स्वर्गाय लोकाय स्वो हतियजुरीरय नू ॥ एवं गृहपतिर्दग्धः सर्वं तरति
दुष्कृतं ॥ यश्चेन दाहये सोऽपि प्रजां प्राप्नोत्यनिंदितः ॥ १४ ॥ यथा स्वायु
धधक्पांथोत्तरणान्यपि निर्भयः ॥ अतिक्रम्यात्मनो भीष्टः स्थान
मिष्टांश्च विंदति ॥ १५ ॥ उक्तांतौ द्वारे देशे च विश्रांतौ चास्थि संचयेऽसं
वे संवसथे चैव षड्पिंडांश्च निर्वपेत् ॥ १६ ॥ एवमेषोऽग्निमान्दग्धः पात्रा पु
धविभूषितः ॥ लोकानन्या नतिक्रम्य परं ब्रह्मेव विंदति ॥ १७ ॥ १२ ॥ अ
थानपेक्षभेत्यापः सर्व एव शवस्पशः ॥ स्नात्वा संचेलमाचम्य दद्यु
रस्योदकं स्थले ॥ १८ ॥ गोत्रनामानुवादांते तर्पयामीत्यनंतराः ॥

क.प्र
३२

दक्षिणायात्कुशान्कृत्वा सलिलं तु पृथक् पृथक् ॥२॥ एवं कृतो द-
कान् सम्यक् सर्वा नृणां हलसः स्थितान् ॥ आपुत्य पुनराचान् च दे-
युस्ते नु योयिनः ॥३॥ माशोकं कुरुतानि त्वे सर्वस्मिन् प्राणधर्मिणि
धर्मं कुरुत यत्नेन यो वः सह गमिष्यति ॥४॥ मानुष्ये कदलीस्तंभ-
निःसारे सारमार्गणं ॥ करोति यः स समूहो जलबुद्बुदं सन्ति मे ॥५॥
गं त्रीवसुं मतीनां शमुदधिर्देवतानि च ॥ फेनप्रख्यः कथं नाशं मर्त्य-
लोको न यास्यति ॥ पंचधा संभृतं कायो यदि पंचत्वमागतः ॥ कर्मभि-
स्वशरीरो त्यैस्तत्र कापरिदेवना ॥८॥ सर्वे क्षयांता मिचयाः पतन्तां

३२

ताः समुन्मूयाः ॥ संयोगाविप्रयोगां तामंरणं तः हि जीवितं ॥ ८॥
श्लेष्माश्रुवांधवे मुक्तं प्रेतो भुंक्ते यतो वशः ॥ अतो नरो दितव्यः
हि क्रियाः कार्याः प्रयत्नतः ॥ ९॥ एवमुक्त्वा ब्रजे युस्ते गृहां लुबु-
धुरस्सराः ॥ स्नानान्निस्पर्शनाज्याशैः शुद्धे युरितरेकैः ॥ १०॥ ३
एवमेवाहिताग्नेस्तु पात्रन्यासादिकं न वेत् ॥ कृत्वा जिनादय-
श्चात्र विशेषो धर्मुनो दितः ॥ १॥ विदेशं मरणोऽस्थी निग्राह्यं भयं
सर्पिषा दाहयेत् पूर्णयात्राया पात्रन्यासादि पूर्ववत् ॥ २॥ अस्थ्या-
मलाभे पाणानि शकनान्युक्तमावृता ॥ भर्जयेदस्थिं संख्या निततः

क.प्र.
३३

प्रभृतिस्तुतं ॥३॥ महापातकसंयुक्तो देवात्स्यादग्निमान् यदि
पुत्रादिपालयेदग्नीन् युक्तं आदौ षसं क्षयात् ॥४॥ प्रायश्चित्तं
न कुर्याद्यः कुर्वन्नाम्रियते यदि ॥ गृह्यं निर्वापयेद्यो ते मश्च
स्पृशपरिष्ठदं ॥५॥ सादयेदुन्नयं वाश्चेद्गोमि रभवद्यतः ॥
पात्राणि दद्याद्द्विप्राय देहेदप्रचेव वा क्षिपेत् ॥६॥ अनये वा
वृत्तानां रीदग्धव्यायाव्यवस्थिता ॥ अग्निप्रदानमंत्रोऽस्यां
न प्रयोज्य इति स्थितिः ॥७॥ अग्निं नैव देहेऽर्पयित्वा तत्रापि
तितानं चेत् ॥ तदुत्तरेण पात्राणि दाहयेत्पृथगंतिके ॥८॥ अप

३३

रेद्युस्तृतीये वा स्थांसं चयनं भवेत् ॥ यस्तत्र विधिराहुः ऋषिभिः
साधुनोच्यते ॥९॥ स्नानांतं पूर्ववत्कुत्वा गव्येन पयसा ततः ॥
सिंचेदस्थीनि सर्वाणि प्राचीना वीत्यभाषयन् ॥१०॥ शमीप
लाशशाखाभ्यामुद्धृत्योद्धृत्य भस्मनः ॥ प्राज्येनाभ्यज्य गव्येन
सिंचयेद्गंधवारिणा ॥११॥ मृत्पात्रसं पुटे कृत्वा स्तूत्रेण परिवेष्य
च ॥ अम्रं खात्वा शुचौ भूमौ निखने दक्षिणा मुखः ॥१२॥ पूरयित्वा
वटपंकपिंडः सेवालसंयुतं ॥ दत्त्वा परिमंशं कुट्यात्स्वा
ह्मकर्मणा ॥१३॥ एष एवागृहीताग्नेः प्रेतस्य विधिरिष्यते ॥ स्त्रीणां

क.प्र

३४

मिवाग्निदानं स्यादद्यातोनुक्तमुच्यते ॥१४॥ ॥४॥ सूतके कर्मणां त्यागः सं
ध्यादीनां विधीयते ॥ होमः श्रोतेषु कर्तव्यः शुक्लान्नेनापि वा फले ॥१॥ अ
कृतः हावयेत्स्मार्तैस्तदभावे कृताकृतं ॥ हावयेद्देति वा क्यस्यानारंभ
विधानतः ॥२॥ कृतमोदनसत्कादितं दुलादि कृताकृतं ॥ त्रीत्यादिचा
कृतं प्रोक्तमिति ह्यं विधाबुधैः ॥३॥ सूतके च प्रवासे चाशक्तौ श्राद्धभोज
ने एवमादिनिमित्तेषु हावयेद्देति योजयेत् ॥४॥ न त्यजेत्सूतके कर्म
ब्रह्मचारी स्वकं क्वचित् ॥ न दीक्षणात्परं शैवेन कृत्वा दितपश्चरन् ॥५॥
पितर्यपि मृते नैषां दोषो भवति कर्हि चित् ॥ आशौचं कर्मणां तेषां तत्र अहं

३४

४०

वा ब्रह्मचारिणो ॥६॥ श्राद्धमग्निमतः कार्यं दाहादेकादशे हनि ॥ प्रत्या
दिकं लुक्कुर्वीत प्रमीता हनि सर्वदा ॥७॥ उर्ध्वं पूर्णं हतेऽप्रेते परमे
ष्ठिनि यद्भवेत् ॥ वलिकर्म तदैव स्यात्सायाहर्धर्मतो न्यथा ॥८॥
एतद्रूपतौ प्रेतेषु कुर्यादेकादशे हनि ॥ प्रागे वैकादशाद्यादि
सद्योजागरणादिकं ॥९॥ न तत्पूर्वं यतः प्राक्तः सपिंडनविधिः
क्वचित् ॥ तद्विद्वांस्येकोपः स्यादुभयोरपि पक्षयोः ॥१०॥ ज्ये
ष्ठः कुर्यात्तदाधानं कनीयांश्च विवर्जयेत् ॥ सैकादशे हि कुर्वी
त द्वादशे वा विचक्षणः ॥११॥ अग्रजः स्याद्यदानमिरधिकार्य

क. ५
३५

नुजः कथं ॥ अयजानुमतः कुर्यादग्निहोत्रं यथाविधि ॥ १२ ॥ पितु-
र्यस्य च नान्धानं कथं पुत्रस्य कारयेत् ॥ अग्निहोत्राधिकारोऽस्ति
शंखस्य वचनं यथा ॥ ज्येष्ठो भ्राता यदा तिष्ठेदाधानं नैव कार-
येत् ॥ अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शंखस्य वचनं यथा ॥ १४ ॥ नाग्नयः
परिविदंति न वेदानतपाः स च ॥ दारेण पारिविद्यं स्यात्
थ गधर्मा हि त्रस्तृणाः ॥ १५ ॥ नाग्नयः परिविदंति न यज्ञानतपांसि
च ॥ न च श्राद्धं कतिष्ठस्य न सा कन्या विरूपिका ॥ १६ ॥ आवसथ्य-
मना दृत्य त्रेतायां यः प्रवर्त्तते ॥ अनाहिताग्निर्भवति परिविद्विश्च

३५

जायते ॥ ७ ॥ द्वादश प्रतिमासं त्वाद्यं षण्मासिके तथा ॥ सपिंडीकरणं चै-
वैतद्वैश्राद्धवोऽशं ॥ ८ ॥ एकोहेन तु षण्मासाय दास्युरपि वा त्रिभिः न्यूनः स-
वसरश्चैव स्यात् ॥ षण्मासिके तथा ॥ ९ ॥ सूतकैः तु समुत्पन्ने स्मार्त्तक-
र्मकथं भवेत् ॥ पिंडयज्ञं चरुं होममसगोत्रेण कारयेत् ॥ १० ॥ या नि-
पंचदशाद्यान्यपुत्रस्ये तरेण तु ॥ एकस्मिन्नहि देयान्यपुत्रायाश्च सर्वदा
॥ ११ ॥ न योषायाः पतिर्देद्यादपुत्राया अपि क्वचिद् ॥ न पुत्रस्य पिताने-
व नानुनजस्य तथाग्रजः ॥ १२ ॥ एकादशे हि निर्वर्त्योर्वागदर्शाद्यथावि-
धि ॥ प्रकुर्वीतग्निमानुत्रो मातापित्रोः सपिंडतां ॥ १३ ॥ सपिंडीकरणा-
द्धर्ध्वं न दद्यात् प्रतिमासिकं ॥ एकोद्विष्टविधानेन दद्यादित्याह गौतमः ॥ १४ ॥

क. प्र.

३६

कर्षू समन्वितं मुक्ता तथा यः प्राद्वोऽशः ॥ प्रत्यादिकं च शेषेषु पिंडा
स्युः वदिति स्थितिः ॥ २५ ॥ अर्धैः क्षय्योदके चैव पिंडदाने वने जने ॥ तंत्र
स्य तु निवृत्तिः स्यात्स्वधावाचन एव च ॥ २६ ॥ ब्रह्मदंडादियुक्तानां येषां
स्यात्तादृशक्रिया ॥ प्रादादिसत्क्रियाभासां न भवंतीह ते क्वचित् ॥ २७
॥ २७ ॥ ५ ॥ ॥ मंत्राग्नायेन इत्येतत्पंचकं लाघवात्थिभिः ॥ पश्यते तत्प्रयोगे
स्यान्मंत्राणामत्रविंशतिः ॥ २८ ॥ अग्नेः स्थाने वायुचं इत्सूर्या बहव इ
ह च ॥ समस्य पंचमी सूत्रे चतुश्चतुरिति श्रुतेः ॥ २९ ॥ प्रथमे पंचके पोपील
क्ष्मीरिति पदं भवेत् ॥ अपि पंचसु मंत्रेष्वित्यज्ञविदो विदुः ॥ ३० ॥ द्वितीये

३६

तुपतिघ्नी स्यादपुत्रेति तृतीयके ॥ चतुर्थे त्वपशब्दे तीक्ष्माहति विंशकं
॥ ३१ ॥ धृतिहोमेन प्रयुज्याद्गोनामसु तथाष्टसु ॥ चतुर्थे मध्य इत्येत
द्गोनामि न तु ह्यते ॥ ३२ ॥ लताय पल्लवो बुधः शुभेति परिकीर्त्यते ॥ प
तिव्रता व्रतवती ब्रह्मबंधुस्तथाश्रुतः ॥ ३३ ॥ शलाटुनीरुमित्युक्तं यक्षस्त
क उच्यते ॥ कपुष्पिकाभितः केशान्मूर्द्धि पश्चात्कपुष्पलं ॥ ३४ ॥ श्वाविष्ण
लाकाश लली तथा वीरतरः शरः ॥ तिलतंदुलसंपक्कः कृशरः सोमिधीय
यते ॥ ३५ ॥ नामधेये मुनिवसु पिशाचा बहवः सदा ॥ यक्षाश्च पितरो देवा
यष्ट्यास्तिथिदेवताः ॥ ३६ ॥ आग्नेयाद्येऽथ सर्पाद्ये विशाखाद्येतथैव च ॥

रु-प्र

३७

आषाढाद्येधनिष्ठाद्येअश्विन्याद्येतथैवच॥ इहान्येतानिबहुवदशाणामुह
यासदा॥ इहद्वयं द्विवर्षमवशिष्टान्यथैकवत्॥ ११॥ देवतास्वपि
हयंतेवहवसर्पपित्रपः॥ देवाश्च वसवश्चापि द्विवदेवाश्चिनोसदा॥ १२॥
ब्रह्मचारी समादिष्टो गुरुणा व्रतकर्मणि॥ बाढमोमितिवाब्रूयात्तत्र
थैवानुपालयेत्॥ १३॥ सशिखं वपनं कार्यमास्नानाद्ब्रह्मचारिणाम्॥ आ
शरीरविमोक्षाय ब्रह्मचर्यं न चेद्भवेत्॥ १४॥ वपनं नास्य कर्तव्यमर्वा
गोदानिकव्रतात्॥ व्रतितो वसरं यावत्षणमासानिति गौतमः॥ १५॥
नागत्रोसादनं कुर्वाद्नापदिकदाचन॥ जलक्रीडामाललाकात्ब्रती

३७

दंडद्ववाजवेत्॥ १६॥ देवतानां विपर्यासे नु होतिषु कथं भवेत्॥ सर्व
प्रायश्चित्तं हृत्वा क्रमेण जुहुयात्पुनः॥ १७॥ सः स्काराश्च तिपद्ये
रन्त्यकालाज्जेत्कथंचन॥ हृत्वेतदेव कर्तव्यायेत्पुनर्यनादधः॥ १८॥ अ
निष्टानवयजेन्न न वान्त्यो त्यकामतः॥ वैश्वानरश्च रुस्तस्य प्रायश्चि
तं विधीयते॥ १९॥ ६॥ ॥ चरुः समशनी यो यस्तथा गोयज्ञकर्मणि
ऋषभो सर्ज चैवाश्वयज्ञेतथैवच॥ २०॥ श्रावणं च प्रदोषे यः कृष्यारं
भेतथैवच॥ कथमेतेषु निर्वापाः कथंचैव जुहोतयः॥ २१॥ देवता संख्य
यायाह्यानिर्वापास्तु एथ कृएथ कृ॥ तर्ह्येद्विरे वरह्नीयादोमश्चापि एथ

क. ५

३८

कूपयक् ॥३॥ यावता होमनिर्वृत्तिर्भवेद्यायत्र कीर्तिता ॥ शेषं चैव भवेत्
किंचित्तावंतं निर्वपेच्चरुं ॥४॥ चरौ समशनीयेषु पितृयज्ञे चरौ तथा ॥ होत
व्यं मेक्षणेनान्यउपस्त्रीर्णभिचारिताः ॥५॥ काळः कात्यायनेनोक्तो विधिश्चै
व समासतः ॥ वृषोऽसर्गयतो तोत्रगोभिलेन तु भाषितः ॥६॥ पारिभाषि
क एव स्यात्कालो गोवाजियज्ञयोः ॥ अन्यस्यानुपदेशाच्च स्वस्तरारोह
णस्य च ॥७॥ अथवा मार्गपाल्ये हि कालो गोयज्ञकर्मणः ॥ तीराज
ने हि चान्धानामिति तंत्रांतरे विधिः ॥८॥ शरदसंतयोः केचिन्नवयज्ञं
प्रचक्षते ॥ धान्यपाकवशादन्ये श्यामाको वनिनः स्मृतः ॥९॥ आश्वयु

३८

ज्यां तथा कृथां वास्तुकर्मणि याज्ञिकाः ॥ यज्ञार्थं तत्त्वे चारो होममेवं
प्रचक्षते ॥१०॥ द्वे पंचदेक्रमेणोताः हविराहुतयः स्मृताः ॥ शेषां त्राज्ये
न होतव्या इति कात्यायनो ब्रवीत् ॥११॥ पयो यदाज्यसंयुक्तं तत्प
षातकमुच्यते ॥ दध्ने केतदुपासाद्य कर्तव्यः पायसश्चरुः ॥१२॥ जीहयः
शालयो मुद्गा गोधूमाः सर्षपास्तिलाः ॥ यवाश्चौषधयस्तत्र विपदं
द्वं तिधारिताः ॥१३॥ संस्काराः पुरुषस्यैते स्मर्यं ते गौतमादिभिः ॥
ताष्टकादयः कार्यसर्वे कालक्रमादितः ॥१४॥ सकृदप्यष्टकादीनि कु
र्यात्कर्मणि यो द्विजः ॥ संपत्तिपावनो भूत्वा लोकान्त्रैति ब्रूतश्चुतः ॥१५॥

क.प्र

३९

एकाहमपि कर्मस्योयोगि शुश्रूषकः शुचिः नयत्यत्र तदेवास्य शताहं
दिवि जायते ॥१६॥ यस्त्वाधायाग्निमाशास्य देवादी नैभिरिष्टवान् नि
राकर्तमरादीनां सविज्ञेयो निराकृतिः ॥१७॥ ७॥ ॥ यद्वा इदं कर्मणा
मादौ वाचांते दक्षिणा भवेत् ॥ अमावास्यं द्वितीयं यदन्वाहार्यं तदुच्यते
॥१॥ एकसाध्ये घृहर्हिष्णु न स्यात्परि समूहं ॥ नोद्गासादनं वै वक्षिप्र
होमाहिते मताः ॥२॥ अभावे त्रीहियवयोर्दध्ना वापयसापिवा ॥ तद्
भावेयवावावाजु ह्ययाहुदकेन वा ॥३॥ रोद्रं बुराक्षसं पित्र्यमासुरं चाभि
चारिकं ॥ उक्ता मंत्रः स्पृशेदापश्चालभ्यात्मानमेव च ॥४॥ यजनीये हि

३९

सोमश्चेद्वासुण्यादिशि दृश्यते ॥ तत्र व्याहृतिभिर्हृत्वा दंडं दद्याद्विजातये
॥५॥ लवणं मधुमांसं च क्षारां द्यूयेन ह्वयते ॥ उपवासेन भुंजीत नो
रुरात्रौ कथंचन ॥६॥ स्वकाले सायमाहूते रप्राप्तौ होतृहव्ययोः ॥ प्रा
कृ प्रातराहूते कालः प्रायश्चित्ते हूते सति ॥७॥ प्राक्सायमाहूते प्रात
र्होमकालानतिक्रमः ॥ प्राक्पौर्णमासादर्शस्य प्राक्दर्शादितरस्य च
॥८॥ वैश्वदेवे त्वत्क्रांते अहोरात्रमभोजनं ॥ प्रायश्चित्तमथोहृत्वा
पुनः संतनुयाद्भुतं ॥९॥ होमद्वयात्यये दर्शपौर्णमासात्यये तथा ॥ पुन
रेवाग्निमादध्यादिति भार्गवशासनं ॥१०॥ अन्तर्चोमाणो ज्ञेय एणः

क.प्र

४०

कृष्णमृगः स्मृतः ॥ सुरुर्गौरवृग्गेष्टोक्तस्तं वलः शराउच्यते ॥ ११ ॥ के
शांतिको ब्राह्मणस्य दंडः कार्यः प्रमाणतः ॥ ललाटसंमितो राज्ञः स्या
तु नासांतिको विशः ॥ १२ ॥ नृजवस्ते तु सर्वे स्युरत्राणाः सोम्यदर्शनाः
अनुद्देगकरा नृणां सत्वचो नग्निदूषिताः ॥ १३ ॥ गोर्विशिष्टतमा वि
प्रेर्वेदेष्वपि निगद्यते ॥ नततो न्यदरं यस्मान्नस्माद्धोर्वर उच्यते ॥ १४
येषां ब्रतानां मंतेषु दक्षिणान विधीयते ॥ वरस्तत्र भवेद्दानमपि वा
छादयेद्गुरुं ॥ १५ ॥ अस्थानोद्धासविच्छेदबोधणाध्यापनादिकं ॥ प्रा
मादिकं ॥ श्रुतौ यस्याख्यातयामत्वकारितत्वा ॥ १६ ॥ अत्यर्थं यदुपाकर्म

४०

क.प्र

४१

रात्रं त्रिरात्रं वैकांवासद्य एव वा ॥ नोर्द्ध्वमंत्रप्रयोगः स्यान्नाथ्यागारं नि
यम्यते ॥ नाहतास्तरणं चैव न पार्श्वे वापि दक्षिणं ॥ १४ ॥ दृढश्चेद्वा
ग्रहायण्यामावृत्तावपि कर्मणः ॥ कुंभौ मंत्रवदासिंचेत्सति कुंभमृ
चं पठेत् ॥ १५ ॥ अत्यानां यो विद्वातस्यात्सवाधो बहुभिः स्मृतः ॥ प्रा
णसंमित इत्यादि वासिष्ठं वा धितं यथा ॥ १६ ॥ विरोधो यत्र वाक्या
नां प्रामाण्यं तत्र भूयसां ॥ तुल्यप्रमाणकत्वे तु न्याय एव प्रकीर्तितः
॥ १७ ॥ त्रैयं वकं करतलमष्टपामंडकाः स्मृताः ॥ पालाशागोलका
श्चैव लोहचूर्णतुचीवरं ॥ १८ ॥ स्पृशन्तनामिकाग्रेण क्वचिदालौ

४१

सोऽसर्गविधिवद्विजैः ॥ क्रियते छंदसां तेन पुनराध्यायतं न वेत् ॥ १७ ॥
 अथातयामैश्छंदोभिर्त्यक्तं क्रियते द्विजैः ॥ क्रीडमानैरपि सदा तते
 षांसिद्धिकारकं ॥ १८ ॥ गायत्री च स गायत्रां बार्हस्पति त्रिकं ॥ शिष्ये
 भ्यो नूतनविधिवदुपाकुर्यात्ततः श्रुतिं ॥ १९ ॥ छंदसामेकविंशानां
 संहितायां यथाक्रमं ॥ तच्छंदस्काभिरेव स्मिराद्याभिर्होम इष्यते
 ॥ २० ॥ पर्वभिश्चैव गानेषु ब्राह्मणेष्टतरादिभिः ॥ अंगेषु च चामं
 त्रेष्विति षष्टिर्जुहोतयः ॥ २१ ॥ ८ ॥ अक्षतास्तु यवाः प्रोक्ता अष्टा
 धाना भवन्ति ते ॥ अष्टास्तु व्रीहयो लाजावराः स्वाडिक उच्यते ॥ २२ ॥

४८२

कयन्तपि ॥ अनुमंत्रणीयं सर्वत्र सदैव मनुमंत्रयेत् ॥ २३ ॥ ९ ॥
 क्षालनं दर्भकूर्चैर्न सर्वत्र स्रोतसां पशोः ॥ तूष्णीमिच्छाक्रमेण स्या
 द्यार्थे पार्णेदारुणी ॥ २४ ॥ सप्ततावन्मूर्द्धन्या नितथा स्तनचतुष्ट
 यं ॥ नाभिश्चोणिरपानं च गोः स्रोतांसि चतुर्दश ॥ २५ ॥ क्षुरोमांसाव
 दानार्थः कृत्वा स्विष्टकृदादृतावपामादाय जुह्यात्तं त्रमं
 त्रसमापयेत् ॥ २६ ॥ तज्जिह्वाकोटसवथी नित्यं कृद्वैकोऽयुद
 रतनाः ॥ ओणिरुक्थं सटापार्थं पश्चंगा निप्रचक्षते ॥ २७ ॥ ए
 कादशानामंगानामवदानानि संख्यया ॥ पार्थस्थ इक्ष्वा

५०१

क.प.
४३

वधोश्चद्विवादाहश्चतुर्दश॥५॥चरितार्थाश्रुतिकार्यायदस्मा
दप्यनुकल्पतः॥अतोष्टर्चेनहोमःस्यात्छागपक्षेचरावपि
॥६॥अवदानानित्यावन्तिक्रियेरन्प्रस्तरेपशोः॥तावतःपा
यसान्पिंडान्पश्चभावेपिकारयेत्॥७॥ओदनं व्यंजनार्थं
तुपश्चभावेपिपायसंसिद्धवंश्रपयेत्तद्वदन्वष्टकेपिकर्म
णि॥८॥प्राधान्यं पिंडदानस्य केचिदाहुर्मनीषिणः॥गया
दोपिंडमात्रस्य दीयमाननिदर्शनात्॥९॥भोजनस्यस्य
धानत्वं वदन्त्ये महर्षयः॥ब्राह्मणानां परीक्षायां महायत्नः

४३

दर्शनात्॥१०॥आमश्राद्धविधानस्य विना पिंडैः क्रियाविधिः त
दाजभ्याप्यनध्यायविधानश्रवणदपि॥११॥विद्वन्मतमुपा
दायममहं तद्धृदि स्थितं॥प्राधान्यमुभयोर्यस्मात्तस्मादेष
समुच्चयः॥१२॥प्राचीनावीतिनाकार्यं पित्र्येषु प्रोक्षणं पशोः।
दक्षिणेद्वासनांतंच चरोर्निर्वपणदिकं॥१३॥सन्त्यश्वा
वदानानां प्रधानार्थे निहीतरः॥प्रधानं हवनं चैव शेषं प्र
कृतिवर्जवेत्॥१४॥द्वीपमुन्नतमारुमातः शिखरे वै वैष्णवास्त
ताः॥किंल्लिङ्गं सज्जलं प्रोक्तं ह्यरवातोदकामरुः॥१५॥द्वा

क. प्र
४४

रगवाक्षसंभैः कर्दमभित्यंतकोणवेधेश्व॥ नेष्टं वास्तुद्वारं
विद्धमनाक्रांतमार्येश्व॥ १६॥ वशंगमाविति त्रीहीं स्वश्चेति
यवाः स्तथा॥ असावित्यत्र नामोत्काजुहयाक्षिप्रहोमव
त्॥ १७॥ साक्षतः सुमनोयुक्तमुदकंदधिसंयुतं। अर्घ्यं
दधिमधुभ्यांच मधुपर्कं मिधीयते॥ १८॥ काः स्येनेवाह
णीयस्य निनयेदर्क्षमंजलौ॥ काः स्यापिधानं काः स्यस्य
मधुपर्कं समर्पयेत्॥ १९॥ आपः क्षीरं कुशायाणि दधिसर्प
क्षतानि च॥ शमीपत्रं च पुष्पं च अष्टांगोऽर्घ्य उच्यते॥ २०॥ ॥

४४

क. प्र
४५

इति श्रीकर्मप्रदीपे तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥ ३॥ श्रीः
समाप्तं चेदं कर्मप्रदीपं नाम परिशिष्टं॥ ॥ श्रीरक्त॥

४५

संवत् १७६७ वर्षे कार्तिक शुक्ल पंचमी नेदीव सेने ५११ कर्मप्रदीपनी एन ४५ नी
नागेश जीये लक्ष्मीपण्चापीने नाकरुणाशं करने ते सदी ॥ ॥